

COMPOZIȚIA FRONTIEREI EST-EUROPENE. MODELUL OCCIDENTAL ȘI NEPUTINȚA DESPRINDERII DE ACESTA*

RADU BALTASIU

Când politica și economicul nu sunt corelate, există șanse de derutare a mediului organic, suport al unei creșteri economice clarificatoare a politicului. Situația devine acută atunci când politicul își asumă sarcina clarificării mediului suport al unei creșteri economice fără vreo legătură strategic clarificată și asumată programatic până la detaliu cu acest mediu. Aceasta ar fi situația „internă” a unor state candidate la Uniunea Europeană din Estul Europei. Mergem și mai departe (la situația externă): faptul devine pe deplin alarmant când politica de integrare europeană occidentală nu are un suport economic coerent pentru propozițiile sale cu care încearcă să organizeze Estul European, cu alte cuvinte, politica europeană constă în neoroganic constituite și în afara criteriilor de eficiență economică (prin care se traduce, în ultima instanță, eficiența politică); politica europeană încearcă o raționalizare instituțională a politicii în numele umanității lăsând în afară tocmai suportul umanității vizate – națiunile Europei de Est. Pentru cine are dubii în raport cu această problemă, lucrurile sunt simple: o presiune spre raționalizare¹ instituțională deosebit de puternică în Europa de Est după standar-

* Din lucrarea *Sociologia și geopolitica frontierei*, editor Ilie Bădescu, 400 p., în curs de apariție la Casa de editură „Frăția Latină”.

¹ Este deosebit de util să ne păstrăm calmul și puterea de detașare față de ceea ce este considerat „dezirabil” (ca oameni politici sau ca simpli cetățeni; utilitatea devine necesitate în cazul omului de știință – vezi în acest sens Max Weber, *Economy and Society, an outline of interpretive sociology*, University of California Press, vol. I, 1978) la un moment dat în epocă, „dezirabil” ce în esență se referă la binele colectiv, al indivizilor, al lumii etc. Este foarte probabil ca forma pe care o îmbracă aceste idealuri să difere, însă realizarea lor este o chestiune mai complicată decât clamarea lor. Formele acestea pot să fie doar *derivații* (v. Pareto mai jos) ale unor comportamente inconsistente (voit sau nu) cu idealurile respective. Lucrurile nu ar fi prea grave, în general comportamentul uman fiind unul definit de derivații, ele se complică însă atunci când raționalizarea proclamată de „dezirabilul” respectiv este de fapt rău corelat cu nevoile „obiective” ale colectivităților în cauză, vezi în acest sens V. Pareto, *Traite de sociologie generale*, în 2 vol. Payot Paris, 1933, vol. II, apud Ilie Bădescu, *Istoria Sociologiei, perioada marilor sisteme*, Editura Porto-Franco, Galați, 1994, p. 352–366. În ceea ce privește noțiunea de „obiectiv” am adoptat aici o definiție minimală, anume: o situație o considerăm obiectivă dacă acțiunile politice aferente corespund nevoii de eficiență economică.

dul Occidental (ex: o veritabilă concurență între Grupul de la Visegrad și România sau în interiorul chiar al Grupului de la Visegrad pentru aderarea la cât mai multe organisme Occidentale) și o total nesatisfăcătoare implicare economică a Occidentului în zonă², implicare ce ar fi putut sprijini tranziția structurilor și comportamentelor locale fără atâtea costuri umane (tranziția implică în primul rând costuri umane, aceste costuri ar fi putut fi reduse cert prin investiții structurale în economiile respective, investiții generatoare de consum și altele). Frontiera, ca proces de înaintare a unei culturi (grupări de state, ideologii, mentalități, economii) într-un nou spațiu reprezintă, în realitatea supusă analizei, creuzetul reacțiilor rezultate printr-o asemenea înaintare, iar metodologic, îngăduie delimitarea componentelor fenomenului.

GENERALITĂȚI. CONCEPTUL DE INIȚIATIVĂ ISTORICĂ. PARADOXUL IDEII EUROPENE CONTEMPORANE

În cele ce urmează vom încerca să punctăm mai îndeaproape conceptul de „frontieră” în contextul situației din Estul Europei. Conceptul de „frontieră” este legat, în esență de o înaintare a unui proces politic-economic-cultural dintr-o zonă cu inițiativă istorică în lume în alta, precum Estul European, zonă ce așteaptă și cere o astfel de înaintare. Zona cu inițiativa istorică este, în cazul nostru, Occidentul european; *prin inițiativa istorică înțelegem procesul instituirii standardelor instituționale într-un spațiu precum cel european, unde aceste standarde sunt doar într-o oarecare măsură legate de o putere economică susținătoare (în cazul de față).*

Problema Estului European constă, în fapt, inclusiv în cele ce decurg din noțiunea de „inițiativă istorică” arătată mai sus: adică avem, pe de o parte, o putere ordonatoare și aproape fără rezerve apreciată ca model și, pe de altă parte, o necorelare între gesturile politice respective și suportul lor obiectiv-economic ordonator. Cu alte cuvinte, Occidentul își păstrează un rol

² Cu privire la implicarea economică occidentală în Europa de Est, nivelul investițiilor străine în zonă este un indicator util: 20 mil USD între 1989–1994 (aprilie) față de 26 mld USD în China și 56 mld USD în America Latină numai în 1994: „Business Central Europe”, aprilie 1994. Un studiu recent realizat de către Ernst & Young arată că Europa de Est este pe penultimul loc (la o distanță considerabilă de locurile din față) în ceea ce privește nivelul investițiilor în lume (provenind din S.U.A., Europa Occidentală și Japonia); aproape 90% dintre companiile chestionate au investit în Asia, puțin sub 70% în America Latină, aproximativ 40% dintre companiile chestionate au investit în Europa de Est, și în jur de 30% în zona de sud a Africii. În ceea ce privește planurile de viitor (pentru următorii doi ani), interesul investitorului european pentru partea de Est a continentului Europa nu e semnificativ mai mare decât a celui din S.U.A. fiind tot pe penultimul loc: aprox. 20% dintre companiile investitoare (europene occidentale) s-au pronunțat pentru investiții în Europa de Est, aproape 70% pentru Asia, 25% pentru America Latină și aprox. 10% dintre companiile chestionate vor investi în zona de sud a Africii. Aceste ultime date sunt din: „The Economist”, vol. 333, no 7891, 26 nov.–2 dec. 1994, *Emerging-Market Indicators*, p. 132.

ordonator în zona Estului european însă gesturile sale *nu au o susținere adecvată OBIECTIVĂ, adică economică, singura legitimare a standardelor instituționale pe care încearcă să le instituie fiind de ordin mental: mentalitatea politicianilor, a straturilor vehiculante ale respectivelor standarde*. Urmează inevitabil că standardele instituționale europene sunt:

1. neorganice – de vreme ce nu se grefează pe raporturi economice adecvate;
2. foarte probabil deformate local: ca orice ideologie „de transplant” transformate în sursă de venit (via *mașina de vot* sau prin alte mijloace).

Referitor la susținerea economică a politicilor instituționale europene nu trebuie să ne deruteze orientarea comerțului Est-european preponderent către Occident; ceea ce ne interesează este volumul și structura economiei Est-Europene orientată către acesta: în creștere dar insuficient ca volum și încă slab eficientă ca structură³. Know-how-ul economic este încă un atuu economic al Occidentului, abia exportat (prin simpozioane și burse de cuprindere limitată).

Ceea ce este și mai interesant este faptul că în Europa de Est există state care și-au asumat rolul înfăptuirii *ideologice* a standardelor instituțiilor europene, adică și-au asumat sarcina „modernizării” instituțiilor naționale prin transplantul instituțional Occidental în afara unor preocupări coerente de reorganizare instituțională și economică internă.

FRONTIERA: CONCEPTUL ȘI FENOMENUL LA FAȚA LOCULUI

Frontiera reprezintă situația rezultată în urma interacțiunii dintre responsabilități pe care Occidentul (în cazul nostru) și le asumă în acțiunile sale legate de „lumile exterioare” (pe care și le revendică) și reacțiile respectivelor „lumi exterioare” față de inițiativa Occidentului. „Lumile exterioare” sunt ierarhizate, după interesul arătat de ele responsabilităților pe care Occidentul și le asumă față de ele cât și după interesul pe care politica de integrare Occidentală îl arată respectivelor.

Lărgind câmpul cuprins în definiția de mai sus vom spune că există o arie geo-politică și un „centru” ce stabilește și își stabilește responsabilități continentale; ea se constituie ca model pentru „lumile exterioare” (de integrat). Deși respectiva arie este neomogenă, vom opera cu ea oarecum unitar, numind-o „Occident”; este demn de remarcat aici că tipul de ordine este promovat de către Occident, atât prin ierarhiile pe care le aplică lumilor exteri-

³ Ne referim la structura exportului statelor din Est, cu precădere la Ungaria și România în general, energofag și cu o productivitate a muncii inferioară produselor de import. Cu privire la România: * *, *Note de curs*, Academia de Științe Economice, Budapesta, iulie 1994; cu privire la Ungaria: I. Popescu, Constantin Ionete, *Gradul de fiscalitate este excesiv...*, în „Capital, săptămânal economic și financiar”, nr. 15, 15 apr. 1994, p. 6.

oare în funcție de abilitatea lor de integrare în ordinea propusă/instituită drept model, cât și prin faptul că aria ordonatoare își rezervă libertatea de a-și limita/asuma responsabilitățile de ordonare după cum crede de cuviință.

**SITUAȚIA LUMILOR LOCALE (EXTERIOARE).
BALANȚA POLITICĂ „DEZECHILIBRATĂ”.
REAȚIA ROMÂNIEI ȘI UNGARIEI LA FRONTIERA OCCIDENTALĂ**

Politica externă a României este orientată, cel puțin prin ideologia promovată în mass media, către integrarea euro-atlantică. Deși încă nu suntem în posesia unui studiu concret de analiză de conținut a mass-mediei, ne îngăduim să susținem, cel puțin ipotetic, ideea după care structura informației externe (cu privire la politica externă a României) este mult mai clar definită (etape, componente) decât este informația referitoare la mediul de susținere (știri interne) a unei asemenea politici externe. Cu câteva excepții (cum ar fi de pildă, strategia cu privire la restructurarea siderurgiei), politica internă în România este lipsită de o viziune coerentă asupra propriului domeniu. Însă politica externă știe, cel puțin ceva mai în amănunt, ce are de făcut: să integreze România în structurile Europene. Cu alte cuvinte, clasa politică conducătoare și-a asumat o funcție instituțională de transplant, de grefare pe instituțiile românești slăbite oricum de haosul structural dinainte de 1989 a unor structuri occidentale. Pentru reușita transplantului elitele politice au imaginat un cadru de susținere, o nouă structură, care neavând legături clare cu „economia reală”, își justifică existența doar prin faptul că este, în fapt, un aparat de deservire a ideologiei tranziției, a integrării euroatlantice etc. Este clar pentru toată lumea că nici una din instituțiile Statului Român, nu au reușit să impulsioneze, de cinci ani, procesul privatizării (mai exact să revigoreze procesul de temelie al dezvoltării: proprietatea – ca fenomen psihologic și material, socioeconomic), nici să clarifice contextul economic moștenit (precum China, de pildă, comunistă, dar cu economie de piață) prin restructurare. Pe de altă parte, s-a creat falsa impresie că Statul nu e capabil să asigure protecția socială, instituție rău transplantată în România contemporană (protecția socială anterioară, de tip socialist, dispărând odată cu sistemul), fapt evident dacă punem în legătură tipul de capitalism incipient – comercial și uzurar în sine (slab productiv, acumulări reduse și bruste de capital – ce a luat naștere aproape spontan cu îndatoririle unui stat social (ce are ca model societatea Occidentală). Chiar dacă Zeletin⁴, urmărind tipologia dezvoltării de tip capitalist, ajunge la concluzia că prima etapă a acestuia este de tip comercial-u-

⁴ Șt. Zeletin, *Burghezia romană, originea și rolul ei istoric*, ed. a 2-a, București, Editura Humanitas, 1991; remarcăm însă faptul că Zeletin nu este de acord în ultimă instanță cu prelungirea etapei comercial[uzurare] în economia și viața socială a unei națiuni, fiind nu numai improductivă pe termen lung, dar și ruinătoare în ceea ce privește baza de viitor a națiunii respective (ruina factorului uman în primul rând).

zurar și că în statele semiperiferiale/periferiale starea aceasta se depășește mai repede decât a făcut-o Occidentul în evoluția sa, fiind, o stare „normală” a capitalismului incipient, noi ne îngăduim următoarele observații:

1. chestiunea etapelor obligatorii, indiferent de durată, în evoluția unei societăți nu ni se pare suficient fundamentală doar prin exemplul istoric sau prin realitatea curentă înconjurătoare. Există centre cu putere de decizie istorică în societăți, atât la nivelul maselor (aspirațiile) cât și la nivelul elitelor (ce propun modele concrete);

2. tipul comercial speculativ dezvoltat în România este produsul slăbiciunii Statului, mai exact, al *neasumării* sarcinilor de guvernare de către elitele postdecembriste. Ideea proprietății individuale și a profitului individual se poate dezvolta, de la sine⁵ urmând etapele descrise de către Zeletin, adăstând mai mult sau mai puțin într-una din ele, însă acestea pot fi canalizate și de către structurile Statului (legislative și instituționale), construite de către elite în vederea reducerii costurilor evoluției sociale, rolul Statului și al elitelor sociale fiind tocmai acesta, de a sistematiza și eficientiza energiile societății. Este clar că elitele locale și-au declinat această funcție, mulțumindu-se să administreze [!?] o situație tot mai dereglată și mai perversă.

Un alt tip de politică externă la scara, „societăților locale”, strâns legată de ideea integrării euro-atlantice, este acela al Ungariei. Rezultatele concrete obținute se referă la stabilirea în Ungaria a foarte multe dintre organismele europene legate de integrarea europeană și de economia mondială (sedii ban-

⁵ Este de presupus că inițiativa privată legată de ideea de proprietate și de venit individual a funcționat în 1989–1990 – perioada de început a tranziției uzurare – și la o parte din personalul întreprinderilor de stat; chestiunea interesantă este aceea că „atitudinea capitalistă” nu s-a putut dezvolta satisfăcător în aceste întreprinderi răzbătând, în schimb, în terenul viran și necorelat satisfăcător cu sectoarele primar și secundar al economiei al celui mai rudimentar capitalism; acela al vadului unde cererea și oferta nu mai au nici un mediator social sau economic multiplicator de eficiență (precum Bursa, lanțul economic de productivitate crescândă etc.). Acești multiplicatori de eficiență reclamau exact ceea ce elitele nu au dorit să își asume: restructurarea economiei și constituirea mecanismelor instituționale ale economiei de piață civilizate. Este interesant să remarcăm faptul că multiplicatorii de eficiență sunt tocmai aceia care *nu au nici un interes în creșterea inflației*, întrucât timpul realizării profitului de la un capăt la altul este lung și interdependent. Lipsa acestui mecanism legat de o economie de piață veritabilă a lăsat noțiunea de profit, de câștig, la îndemâna orizonturilor „limitate” ale comerțului. Comerțul este, în sine, un multiplicator de profit prin mutarea mărfii dintr-un loc în altul (Manoilescu, *Forțele naționale productive și comerțul exterior. Teoria protecționismului și a schimbului internațional*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, p. 271 – cu referire directă la comerțul internațional); în condițiile unui mediu vulnerabil social și economic, cum este cazul României după 1989 se înțelege că întreprinzătorul comerciant eliberat de servituți a încercat să câștige maximum din contextul respectiv. Numai că respectivul context slăbit economic nu permitea decât parțial câștiguri efective, restul făcându-se pur și simplu „pe hârtie”, adică prin tipărirea de monedă (pentru a se acoperi diferența dintre preț și puterea de cumpărare tot mai scăzută, erodată de către prețurile mari și de vizibilitate scăzută ale comerciantului, statul s-a văzut nevoit să intre în cercul vicios al inflației; tipărirea de monedă fără acoperire)

care, întreprinderi, capital: circa jumătate din capitalul străin investit în ultimii cinci ani în Europa de Est este localizat în Ungaria⁶. Nu greșim alăturând nivelul investițional ridicat în Ungaria de politica externă euroatlantică a acestei țări: este o chestiune de imagine pe care noi am încercat să o rezolvăm în altă parte; cert este că economia Ungariei și riscul ei de țară nu justifică nivelul extrem de ridicat al investițiilor străine în Ungaria: „Hungary, by contrast, exemplifies the dangers of the gradualist route. It started reform early [din 1956 în agricultură, din 1968 în industrie n.n.]... it has since received the lion's share of foreign investment. But its economy is probably now the weakest of this leading group [din care mai fac parte Polonia, Cehia, Slovacia, statele Baltice – n.n.]. The budget deficit is high and the balance of payments is precarious...”⁷. Corupția și supradezvoltarea sistemului bancar⁸ (supradezvoltare percepută ca fiind neproductivă și supraremunerată) au luat o amploare suficient de mare și în Ungaria.

Cu aceasta ajungem la abordarea comparativă a situației din Ungaria și România, în raport cu elementul comun: frontiera occidentală.

Într-un studiu efectuat de către Banca Europeană pentru Reconstrucție și Dezvoltare cu privire la stadiul realizării economiei de piață în statele Est Europene și cele din CSI, din cei șase indicatori luați în considerare în studiul respectiv (ponderea sectorului privat în PNB, marea privatizare, privatizarea la scara micilor întreprinzători, gradul de restructurare, prețuri și concurență, liberalizarea comerțului exterior și reforma bancară)⁹, doi sunt în egală măsură realizați de ambele societăți (liberalizarea comerțului exterior – patru puncte pe o scală de la 1 la 4 – și liberalizarea prețurilor – concurența – trei puncte); la ceilalți indicatori România obține câte un punct mai puțin; este foarte important să subliniem încă odată, dincolo de neajunsurile pe care le-am arătat mai sus cu privire la România, că în 38 de ani de reformă Ungaria nu a reușit, în mod concret, o înaintare semnificativă în raport cu vecinii săi pe calea reformei, altfel decât în imaginea externă – singurul fapt care explică plauzibil concentrarea influxului monetar Occidental în Ungaria în ciuda unor performanțe economico-sociale discutabile¹⁰, atât în raport cu ve-

⁶ * * * *Foreign Investment Survey, The Engine of Growth, Foreign Investors are Changing their tactics for moving into Central and Eastern Europe*, în „Business Central Europe”, apr. 1994, p. 35.

⁷ * * * *After Communism, Counter-revolution, Warsaw, Moscow, Almaty and Bishek*, în „The Economist”, vol. 333, nr. 7892, 3–9 dec. 1994, p. 24.

⁸ * * *, Note de curs, Academia de Științe Economice, Budapesta, iulie 1994.

⁹ „The Economist”, vol. 333, nr. 7892, 3–9 dec. 1994, idem, tabelul „Marking to market”.

¹⁰ Putem spune că performanța socială a unei societăți contemporane este discutabilă în condițiile în care perspectivele sale sunt în mod semnificativ (în raport cu raportarea la trecut a altor societăți) legate de trecut, indiferent de încrederea în viitor afișată de respectiva populație. Nu vom compara raportarea la trecut a societății ungare cu raportarea la trecutul absolut aberant al românilor (trecut cotelat – „apreciat” suficient de puțin: pe locul al treilea, după Cehia și Croația,

cinii săi cu risc de țară mai mare (precum România), dar și în raport cu alte state vecine cu risc de țară mai mică (cum este Cehia, de pildă).

Dacă lucrurile stau astfel în Ungaria, prin comparație cu situația vecinilor ei, ne îngăduim să revenim asupra problemei concentrării capitalului străin în această țară.

Rezervele valutare ale Ungariei sunt cele mai ridicate din Europa de Est¹¹, aceasta poate explica, într-o măsură semnificativă, stabilitatea forintului (nivelul redus al inflației). Pe de altă parte, deficitul bugetar greu de controlat, ne referim în special la perioada 1992–1994¹², pune însă sub semnul întrebării robustețea, monedei maghiare. Deficitul bugetar ungar este localizat în zona veniturilor (și nu atât în cea a cheltuielilor). Au fost situații, precum cea din 1992, când au fost încasate la intern mai puțin de 40% din fondurile programate la „venituri” din taxele pentru acele unități economice¹³ în care este localizat capitalul străin. Cu alte cuvinte, din contribuția capitalului străin guvernul poate susține, pe termen limitat, moneda, însă, pe de altă parte, același capital străin¹⁴ încetează să mai susțină bugetul, eschivându-se de la sistemul de prelevare a taxelor. Problema eschivării de la contribuția la bugetul de stat o întâlnim și în România, unde la nivelul lunii octombrie 1994 se înregistra o discrepanță semnificativă între capitalul străin declarat și cel efectiv¹⁵. Chestiunea este însă mai amplă în Ungaria, având în vedere dimensiunile capitalului străin investit, pe de o parte iar pe de alta, a deficitului bugetar. Ar părea că avem un comportament duplicitar al capitalului străin în zonă: ceea ce oferă o mână (sprijin direct prin susținerea monedei cu implicații benefice în reglarea balanței de export/import), ia cu cealaltă (problema deficitului bugetar) pe termen mediu-lung – cel puțin așa reiese din analiza noastră asupra acelui sector al zonei Est Europene unde acesta este cel mai prezent: în Ungaria.

Desigur, nu putem învinui numai capitalul străin de situația descrisă mai sus, putem discuta și despre incompetența guvernamentală locală în

la egalitate cu Slovenia, dintr-un total de 10 state Est Europene și din CIS) și cu aceea a vecinilor din Grupul de la Visegrad: maghiarii se dovedesc a fi cei mai nostalgici după regimul comunist (aprox. 58% din populația interviuată), adică, imediat după Belarus (stat evident mult mai puternic bulversat atât în perioada comunistă cât și în cea actuală), cu aprox. 62% din populația interviuată apreciind pozitiv vechiul regim. *Facts & Figures, Rating Political Regimes*, în „Business Central Europe”, vol. II, nr. 15, oct. 1994, p. 80.

¹¹ „Business Central Europe”, vol. II, nr. 15, oct. 1994, p. 81.

¹² Antal W. Riecke, *Hungary: sound money, fiscal problems*, in Portes, R. (ed.), *Economic Transformation in Central Europe*, A Progress Report, Budapest, 1993, p. 124.

¹³ *ibidem*, p. 128.

¹⁴ Bineînțeles, de la sarcinile fiscale nu se eschivează numai capitalul străin, ci tot capitalul (inclusiv cel autohton) din țara respectivă.

¹⁵ Al. Gavrilăscu, *Pentru o investiție de câteva sute de dolari, România oferă firmelor mixte profituri de miliarde de lei*, în „Adevărul” nr. 1397, 25 oct. 1994, p. 1.

administrarea economiei, incompetență care în Ungaria este aproape cronică (deficitul bugetar a început să devină o problemă din anii '90, deficitul bugetar nu înseamnă numai incapacitatea organizatorică – eventual; lipsa de legitimitate, în strângerea impozitelor, ci și în incapacitatea economiei de a susține o balanță de plăți echilibrată și robustețea monedei naționale).

Faptul că acest capital străin nu a reușit să populeze în mod semnificativ economia maghiară și având în vedere criteriile de eficiență cu care se presupune că acesta s-a împlinit, ne duc cu gândul că profitul obținut în Ungaria foarte probabil că este sistematic drenat în afara economiei acesteia.

Discordanța dintre nivelul capitalului investit și eficiența economiilor unde s-a plasat capitalul respectiv reiese și din tabelul de mai jos.

Tabelul 1

Eficiența economiilor unor state din Europa de Est după capitalul străin investit și rezervele lor valutare

	Capitalul investit (mld USD)*	Rezerve valutare (mld USD)*	Serviciul datoriei externe (% din exporturi)***	Rezerve valutare altele decât cele aduse direct de capitalul străin (mld.USD). (indicatorul de eficiență)
Cehia	1,9	4,56	7,4	2,66
Ungaria	5,8	6,48	33,7	0,68
Polonia	3	5,8	9,1	2,8
România	0,8	1,25	6,4	0,45
Slovacia	0,6	1,13	13	0,53

* 1993;

** primăvara 1994, excepție Polonia; iunie 1994 și Slovacia; iulie 1994;

*** 1993. Surse: *Country Indicators*, in „Business Central Europe”, vol. 2, nr. 15, p. 81 și *The Engine of Growth*, in „Business Central Europe”, apr. 1994, p. 35.

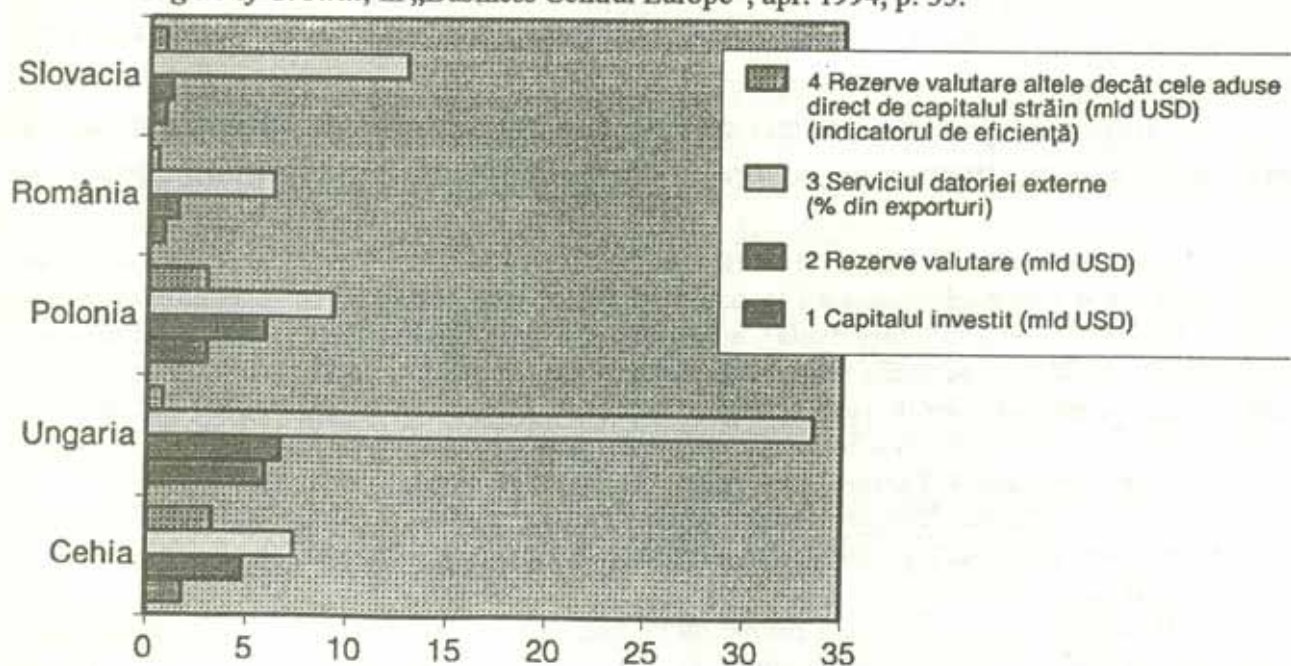

Fig. 1. – Eficiența economiilor unor state din Europa de Est după, capitalul străin investit și rezervele lor valutare (1993–1994); valori neponderate.

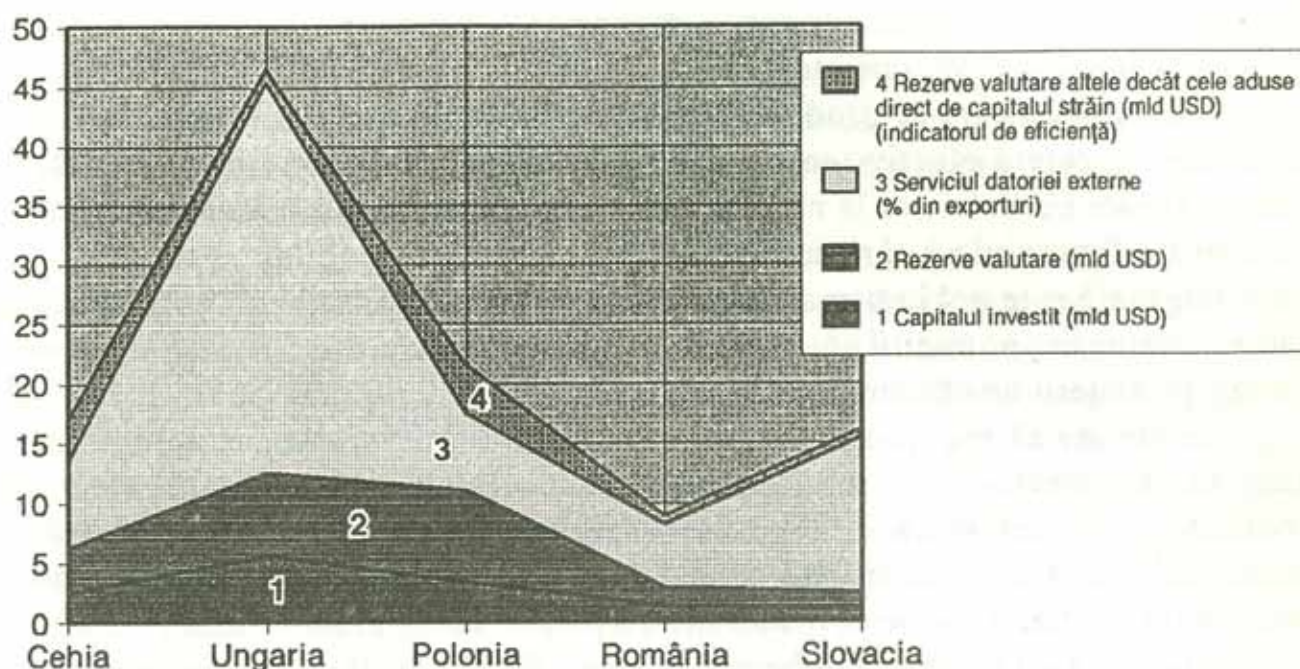

Fig. 2. (valori - neponderate) - Eficiența economiilor din Europa de Est după capitalul străin investit și rezervele lor valutare (1993-1994).

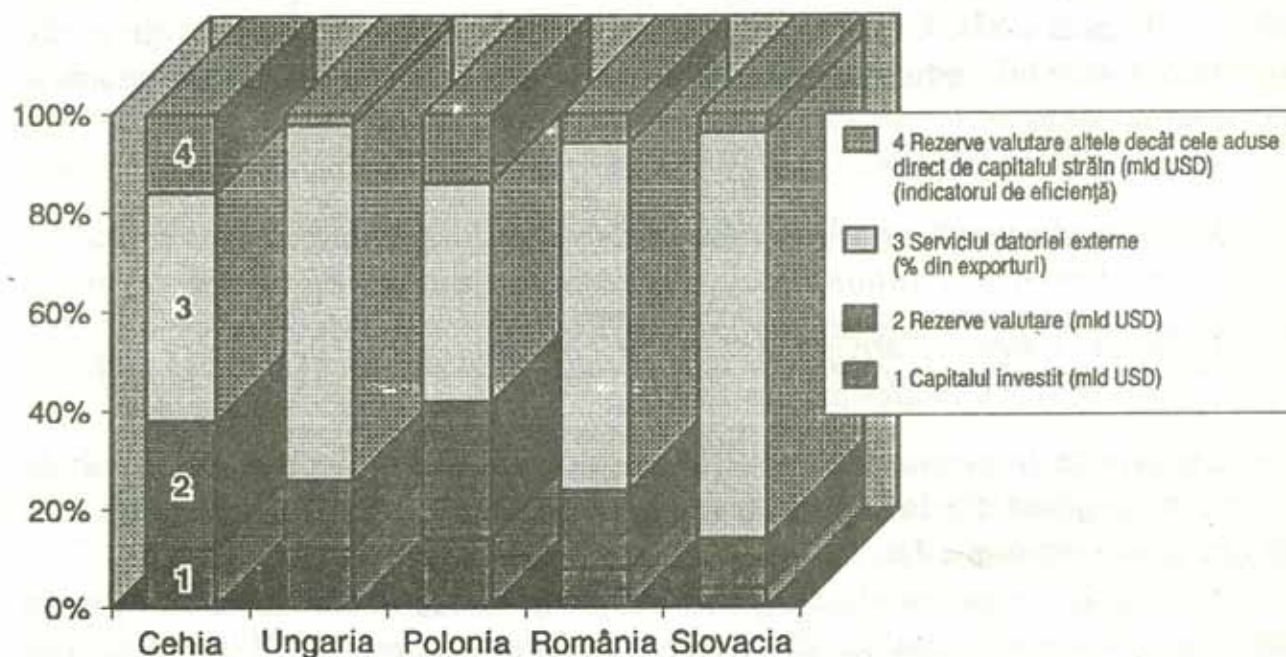

Fig. 3. - Eficiența economiilor unor state din Europa de Est după capitalul străin investit și rezervele lor valutare (1993-1994) - procente ponderate.

Remarcăm că între Ungaria și România, în ceea ce privește rezervele valutare create din surse proprii, nu există decât o diferență de 0,23 mld USD. De asemenea, notăm serviciul datoriei externe al Ungariei, în condițiile posibilităților unui export încă nestructurat pe produsele de productivitate mare a muncii și ale unui deficit bugetar greu de controlat; stabilitatea pe termen mediu a monedei naționale - și deci a contextului economic investițional ungar devine discutabilă (discutabilă este, în consecință și ideea localizării majorității investițiilor străine în Ungaria).

Se știe că infuzia de capital în economie are efect multiplicator, antrenând mai rapid și mai consistent lanțul investiții-consum. Problema este aceea a eficienței cu care se produce respectiva multiplicare. Unii dintre indicatorii care se referă efectiv (care măsoară în adâncimile economiei sănătatea acesteia) este cel referitor la nivelul rezervelor valutare. Or, în ciuda imaginii extrem de favorabile a țării a concentrării maxime de capital străin, economia maghiară este net în urma economiilor Poloniei și Cehiei și foarte discutabil înaintea economiei României, în condițiile în care din 5,8 mld USD investiți pe criterii de eficiență nu apar, în plus, decât 0,68 mld USD.

Se cuvine să menționăm faptul că cifrele referitoare la capitalul străin investit, din tabelul 1, se referă la capitalul declarat, nu la capitalul efectiv. Îndrăznim să credem că în Ungaria evaziunea fiscală de acest gen nu este evidentă¹⁶, cert este că în România situația se schimbă semnificativ dacă vom lucra cu datele avute la dispoziție cu privire la evaziunea fiscală: capitalul străin efectiv era, în octombrie 1994, de 189 mil USD (23% din capitalul înregistrat de 0,8 mld USD)¹⁷ ar rezulta, la rubrica referitoare la rezerve valutare altele decât cele provenite prin investiții directe de capital străin, o sumă de 1,07 mld USD. Cu alte cuvinte, economia românească, cel puțin pe dimensiunea acestui indicator este semnificativ mai eficientă decât apare în statistica curentă.

Apar două probleme:

1. *De unde acest nivel de eficiență redus în multiplicarea resurselor valutare. Ce se întâmplă cu respectivele rezerve valutare?*
2. *De ce Ungaria atrage, totuși, în continuare cea mai mare parte a capitalului Occidental din zonă?*

Cu privire la prima problemă avem două posibile răspunsuri, oricât de fanteziste ar părea ele în raport cu imaginea chestiunii Est-Europene cu care ne-a obișnuit mass-media:

A. Elitele locale nu sunt capabile să dirijeze resursele financiare, acele puncte din societate capabile să genereze „efectele de relație”¹⁸ între intrările și ieșirile procesului economic. Funcțiile de acumulare și ele de redistribuire-egalizare a veniturilor ale elitelor în societate nu sunt bine coordonate și, eventual, demagogic asumate.

Putem merge mai departe de sistemul teoretic propus de Hirschman cu privire la explicația socială a ineficienței economice în câmpul neomarxist al problematicii dezvoltării. Putem presupune, luându-l ca model teoretic pe

¹⁶ Cel puțin la nivelul surselor indicate în note și la bibliografie.

¹⁷ „Adevărul”, nr. 1397, 25 oct. 1994, *idem*.

¹⁸ cf. O. A. Hirschman, *Essays in Trespassing, Economics to Politics and Beyond*, Cambridge, 1981, p. 65.

Gunder Frank¹⁹, că elitele locale reduc interesul național la cel de grup²⁰, plasând circuitul economic în sfera intereselor grupale. Cu alte cuvinte, eficiența economiei naționale va fi inevitabil redusă, interesul de grup având o perspectivă limitată asupra întregului mecanism economic (perspectivă limitată structural și temporal)²¹.

B. Dincolo de problema incompetenței economice expusă pe scurt mai sus, probabil că politica externă în Ungaria absoarbe foarte mult din resursele naționale. Tot elitele sunt cele ce hotărăsc, în ultimă instanță, și acest tip de distribuție. Îndrăznim să spunem că, cel puțin indirect, populația nu împărtășește, în general, modul în care resursele financiare naționale sunt gestionate²², și, în particular, probabil, cheltuielile legate de susținerea imaginii țării în străinătate: „...ungurii cheltuiesc, anual, circa patru miliarde de dolari, sumă exorbitantă raportată la mărimea și potențialul țării, pentru a convinge opinia publică, și cancelariile occidentale, mai ales, că la Trianon li s-a făcut o mare nedreptate...”²³. Ceea ce ne interesează pe noi, chiar dacă nu am reușit să verificăm în alte surse veridicitatea sumei enunțată de autorul citat, este amploarea efortului făcut de către Statul ungar pentru realizarea unor scopuri ce nu generează „efecte de relaționare— în economie, sau chiar dacă le generează prin convingerea investitorilor potențiali să devină investitori actuali, efortul financiar pentru susținerea imaginii politicii externe este atât de mare, încât însăși economia națională se resimte”²⁴.

A doua problemă: *de ce Ungaria atrage totuși, în continuare, cea mai mare parte a capitalului Occidental din zonă?*

Foarte probabil că imaginea Ungariei construită vreme de 70 de ani prin politica ei externă, cu toată logistica grupurilor de interese aferente, cosmetica urbanistică în zonele de circulație etc., au dus la instituirea unor clișee mentale în mediile investiționale Occidentale. Ideea că civilizația s-ar opri la granițele de Est ale Ungariei are cel puțin o vechime de 70 de ani.

Presupunem că acest clișeu mental este cel care, indiferent de performanțele precare ale economiei Ungariei, a dirijat interesele capitalului străin în zonă. Condițiile economiei locale, pun însă sub semnul întrebării profiturile acestui capital. Rezultă că acest capital are, probabil, interese politice în zonă, nu atât economice. *De ce?* Participarea economică a Occidentului în

¹⁹ Vezi cazul subordonării Argentinei de către elitele locale imperialismului britanic, în numele civilizației, la începutul secolului XX, în Andre G. Frank, *Dependent Accumulation and Underdevelopment*, The MacMillan LTD, 1982, p. 56, 86.

²⁰ Aceasta nu exclude ideologiile demagogice naționaliste.

²¹ Hirschman, *op. cit.*, p. 64.

²² Vezi nota 10.

²³ Al. Sauca, *KGB-ul și revoluția română, intensificarea ofensivei forțelor antiromânești*, ed. a II-a, București, Ed. Miracol, 1994, p. 31.

²⁴ revezi nota 7.

Ungaria e minoră în raport cu alte regiuni de pe Glob, *dar semnificativă în plan regional*. Astfel, considerăm că scoaterea în evidență a unui stat din zona Est Europeană, în raport cu vecinii săi, prin nivelul maximal de implicarea economică prin raportare la întreaga regiune, în ciuda riscului de țară și a eficienței economiei respective este un vot politic pentru statul respectiv și o subvenționare economică a aceluiași stat. Că votul e politic și nu economic reiese încă odată, și din aceea că, în raport cu fluxurile economice Occidentale spre alte zone de pe glob, cel spre Ungaria este minor.

În afara ipotezei de mai sus vom fi tentați să credem că investițiile străine în regiunea Est-Europeană sunt lipsite de raționalitate.

Revenim acum la definiția propusă de noi a frontierei:

«Frontiera reprezintă situația rezultată în urma interacțiunii dintre delimitarea responsabilităților Occidentului (în cazul nostru) în acțiunile sale legate de „lumile exterioare“ (pe care și le revendică) și reacțiile „lumilor exterioare“ respective. „Lumile exterioare“ sunt ierarhizate, atât după ele însele, adică după interesul pe care îl acordă responsabilităților Occidentale față de ele, cât și după interesul politicii Occidentale de „integrare“ față de statele din „lumea exterioară“».

Delimitarea responsabilităților Occidentale se referă, în esență, la asumarea rolului de model politico-economic, model care este considerat și se autoconsideră ca unic model dezirabil; cu respectarea caracteristicilor „de model“, de către națiunile europene debutante în democrația contemporană se ocupă organisme și comitete, chiar veritabile instituții.

Națiunile debutante în ceea ce privește exercițiul contemporan al democrației și al economiei de piață, pentru a realiza relații economice și politice „normale“, cu Occidentul acceptă și chiar doresc să devină integrate modelului respectiv.

Problema se complică atunci când chestiunea integrării este demagogic asumată în special în zona „lumilor exterioare“, adică „de integrat“, atunci când suportul economic național este neglijat sau capturat și divizat intereselor de grup ale diferitelor elite (centre de putere).

Reacțiile „lumilor exterioare“ modelului Occidental sunt rău adecvate față de inițiativele acestuia (precum am arătat până acum). Economiiile naționale, precum cea românească, și probabil cea maghiară caută atunci soluții „necontrolabile“ politic pentru a se echilibra. Soluțiile găsite de la sine, sau cu sprijin politic minimal (cum e cazul politicii fiscale a Băncii Naționale a României) se traduc prin stabilizări macroeconomice de conjunctură. Creșterea economică întârzie să se facă simțită. Nivelul de trai este în permanență amenințat iar stabilitatea socială un deziderat.

Fără suport economic coerent integrarea Europeană a statelor din Est rămâne un simplu produs ideologic (având în vedere criteriile de performanță ale economiilor naționale stabilite la Maastricht). Însă economiile naționale

din zonă (am discutat cazurile României și Ungariei) sunt structurate – se pare – grupal, adică nestructurate coerent la scară națională, în felul acesta politicile externe ale statelor respective, cu privire la problematica europeană sunt, în cel mai bun caz intenții bune, iar în cel mai rău caz, derivații (vezi Pareto, nota 1) sau fanteze ale unor interese de grup.

Dezideratul social cu privire la problema aceasta a elitelor este sintetizat, cu referire la situația de după primul război mondial de către Zeletin²⁵. „Acum, după ce procesul de acumulare a capitalului nostru a găsit în atmosfera tulbure a războiului o atât de formidabilă pârghe, trebuie ca acești aventurieri să se pună pe muncă și să-și valorifice capitalurile. România are în prezent nevoie de o mână de fier, care să reguleze viața noastră economică și să strige cavalerilor romantici ai loviturilor capitaliste: destul!“.

Inadecvarea reacțiilor locale (în special a elitelor din sfera politico-economică) se realizează concret, în plan economic, nu numai prin subordonarea și fragmentarea economiilor naționale intereselor de grup, ci și printr-un comportament economic uzurar în domeniul revendicat/obținut (vezi și nota 5): este vorba despre decapitalizarea întreprinderilor, a diferitelor regii și societăți comerciale. Aici modelul Occidental nu este decât unul de consum, iar în plan organizatoric, ideea liberală a statului neintervenționist servește drept paravan pentru realizarea unor acumulări personale care propulsează în final adevărați potentăți financiari cu o etică dubioasă – în zone vitale ale societății. Este important să subliniem că „laissez-faire“-ul în care economia românească a fost obligată să intre în 1990 este tot un fenomen de frontieră: așa au înțeles guvernării de atunci că netezesc calea spre economia de piață; așa a fost atunci înțeleasă ideea relaxării relațiilor internaționale ale României prin sacrificarea (în fapt) a economiei: în doar doi ani, între 1990 și 1991 – produsul național brut a scăzut cu 16%, iar inflația și-a început avântul urcând la 179% în decembrie 1991 – ambele cifre au ca referință 1989²⁶.

Fenomenul frontierei s-a manifestat și în plan intelectual. Modelul Occidental cu privire la umanitate: „drepturile omului“, „societatea civilă“, „libertatea presei“, „democrație“, a fost preluat-prelucrat în diferite feluri de către diversele grupări de intelectuali. În numele ideilor, conceptelor Modelului, sau în jurul lui și în numele altor modele, au avut loc dispute frecvent dublate de scopuri politice legate de acapararea instituțională în Stat. Cu alte cuvinte, înclinăm să credem, că perioada post-decembristă a cunoscut nu atât o dezbatere între diferite curente, școli de gândire, teorii (încă neclar constituite), cât o dispută de ordin ideologic.

²⁵ Ștefan Zeletin, *Neoliberalismul, studii asupra istoriei burgheziei române*, ed. a III-a, București, Editura Scripta, 1992, p. 141.

²⁶ cf. „Capital“, martie-iulie 1994 și „Adevărul economic“, aprilie-iulie 1994.

CONCLUZII: ACTORUL CU INIȚIATIVĂ (OCCIDENTUL) ÎȘI DELIMITEAZĂ RESPONSABILITĂȚILE

Am văzut până acum cum se desfășoară reacția Estului European, „lume exterioară” Occidentului deja reglementat european, față de înaintarea ideologică și economică a acestuia în zonă. Am încercat să sugerăm că există o diferență între reacția maselor și reacția elitelor (cazul României și Ungariei) în ceea ce privește corelarea economicului cu politicul.

Vom încerca mai jos să dezvoltăm ideea, punctată deja până acum, după care Occidentul – ca model economic, social, își susține minimal și gradat ideologia în Est.

Mai întâi, remarcăm că, în ansamblul statelor Est-Europene aici avute în vedere: Polonia, Cehia, Slovacia, România și Ungaria, implicarea economică a democrațiilor europene este minimală, cu diferențe de la țară la țară și oarecum strictă din punct de vedere instituțional – prescripțiile de integrare europeană.

Nu suntem înclinați să luăm în calcul stagnarea economică Occidentală ca explicație a acestei interesante implicări vizibil ideologice și mai puțin economice întrucât, chiar investitorii occidentali o recunosc – prioritățile economice sunt ale zonei de pe Glob (vezi nota 2). Remarcăm însă că, după știința noastră, zonele de maxim interes economic în lume (Asia, America Latină), pentru investitori nu sunt presate spre o raționalizare instituțională de tip democratic, cele mai multe dintre statele din zonele respective fiind regimuri hibride între economia de piață și o politică internă totalitară. Altfel spus, Estul European, nefiind dispus să ofere o forță de muncă înregimentată, disciplinată de sus în jos și o piață de consum formată (piața de consum este limitată la aceea a potențailor locali)²⁷, este neinteresant actualmente din punct de vedere economic.

Probabil că structura interesului Occidentului în lume este condiționată și de o raportare la realitate oarecum deficitară. Am încercat să explicăm până acum orientarea economică a acestuia în Europa de Est pe criterii politice, iar cea din restul lumii pe criterii aproape exclusiv economice. Ne îngăduim să avansăm această ipoteză întrucât punctul de vedere exprimat în reviste precum „The Economist” sau „Business Central Europe”, atunci când atacă problema dezvoltării în zona noastră nu reușesc să depășească nivelul cauza-

²⁷ O forță de muncă ieftină nu poate fi asigurată decât prin limitarea aspirațiilor sociale și materiale ale indivizilor. Un nivel de mizerie „acceptabil” se pare că asigură liniștea investitorilor occidentali într-o serie de state din regiunile citate. Or, această mizerie, fie ea și „acceptabilă” nu se poate constitui într-o veritabilă piață de consum pentru produsele de înaltă tehnicitate: automobile, tehnica audio-video, produsele alimentare înalt procesate, etc. Piața de consum e asigurată, în zonă, de către aceia însărcinați cu menținerea ordinii sau cu realizarea afacerilor ce încalcă o etică oficială.

lității superficiale (cauzele diferitelor fenomene nu sunt structural prezentate) sau al descriției comparative susținută „obiectiv“ prin interviuri la fața locului. Părerea noastră este că a încerca să fii obiectiv, într-o revistă de specialitate, nu înseamnă doar interviuri și corespondenți la fața locului, descriții comparative, ci și un sistem teoretic de analiză. Impresia noastră este aceea că analizele în revistele respective sunt lipsite de un substrat teoretic sociologic și economic coerent, acesta fiind înlocuit cu stereotipii mentale dominante în mediul respectiv. Astfel, informațiile despre Grupul de la Visegrad, în contul informațiilor despre Europa de Est sunt predominante și, chiar, exclusive. Singurele date care echilibrează oarecum știrile și analizele despre Europa de Est sunt cele cu privire la Rusia, cu o economie și societate, prezentată – în numeroase rânduri – ca fiind absolut incerte; dacă situația este așa, însăși riscul de țară pentru Rusia fiind mai mare decât al altor state Est Europene, obscur prezentate în sursele de informații mai sus citate, de ce atât spațiu pentru Rusia și atât de minimal pentru România și aproape inexistent pentru Croația și Bulgaria, Țările Baltice, state evident mai stabile economic și social – precum însăși respectivele surse o recunosc²⁸. Cu câteva excepții, articolele despre România sunt de opinie, lucru greu admisibil pentru o revistă de specialitate. Este interesant să observăm cum aceiași care scriu în „The Economist“ se entuziasmează în „Business Central Europe“ în fața faptului că exporturile Est Europene se „relansează“; problema a fost lămurită în altă parte²⁹, anume: ceea ce contează în relansarea economiilor – pe dimensiunea export – nu este atât o chestiune cantitativă ci una structurală: tipurile de mărfuri exportate în funcție de productivitățile încorporate – cu cât productivitatea muncii încorporată este mai mare, cu atât veniturile din comerțul internațional al țării exportatoare sunt mai mari; în condițiile în care exportul este slab constituit din productivitățile ridicate, economiile naționale exportă în pierdere, adică într-un proces numit de unii „dezvoltare a subdezvoltării“.

Ne-am străduit în studiul de față să contribuim la destrămarea unei imagini, a unui model de tranziție Est European inadecvat construit și, pe alocuri, fals. Adevăratele modele trebuie să se instituie prin performanțele *economice*, oricare ar fi scopurile politicii externe. Politica economică a unui stat ar trebui să aibă întâietate asupra politicii externe, în general; nu am constatat pe cazurile Est Europene discutate o corelare între aceste două politici.

²⁸ Este vorba despre așa-numiții turn-around candidates, vezi „Business Central Europe“, vol. 2, nr. 17, dec.-ian. 1995, articolul *Cover Story. 1995: Growth...*, p. 7–11.

²⁹ vezi Manoilescu, *op. cit.*, Hirschman, *op. cit.*, Gunder Frank, *op. cit.*